

zaradi prisiljenega združevanja kulturne in politične funkcije v eni roki. Politika in kultura nista identična pojma, ampak dve različni socialni funkciji s posebnimi smotri in sredstvi. Kakor napoveduje psihologija in logika dogodkov, se poostre po vojni politični, strankarski boji: 1. s fronte se preseli domov vsa brezobzirnost in bojevitost strelnega jarka; 2. nove, mlade struje vstopijo v politično areno. S tem se delo političnih delavcev tako pomnoži in otežkoči, da bo zahtevalo na vsakem mestu celega nedeljenega moža. Že naprej odklanjamo sum vsakega očitanja: ne po krivdi kake osebe, ampak zgolj po prirodni nujnosti se bo godilo, da se ne bo mogla posvečati potrebna pozornost kulturnemu delu, katero edino ustvarja narodu trajne veljave, neodvisne od hipne politične konstelacije in aspiracije, dočim nam zgodovina ne dokazuje iste stalnosti drugih socialnih tvorb.

Tako se odzovejo slovenski kulturni delavci samo globokemu spoznanju, klicu vesti in dolžnosti s tem, da jasno in zavvedno pospešijo razvoj obstoječe tendence in ustanove slovensko Akademijo, samostojno organizacijo kulturnega dela. Akademija naj združi v širokem, kulturnem okviru vse obstoječe kulturne ustanove in društva »Slovenska Matica«, »Slovenska Šolska Matica«, Leonova družba, družba sv. Mohorja, glasbena Matica, Konsorcij za narodno gledališče in galerijo, pisateljsko podporno društvo, društvo pravnikov, društvo profesorjev in učiteljev, društvo zdravnikov in inženirjev itd.) na podlagi skupnega kulturnega programa:

1. Akademija igitavljala, da je slovenski narod historično dana individualnost, enakopraven član v kulturni zvezi narodov in z isto neomejeno pravico vsestranske samostojnosti, ki tvori zadnji cilj vsakega kulturnega naroda.

2. Akademija hoče tej idealni kulturni enakosti dati čimprej realno obliko z ustanovitvijo ali sodelovanjem ob ustanovitvi vseh tistih kulturnih naprav, ki značijo v sedanji fazi zgodovinskega razvoja kulturnost kakega naroda.

3. Akademija bo izbirala cilje in metode kulturnemu delu vzporedno in sotrudno z vsemi drugimi kulturnimi narodi, s katerimi bo iskala v svrhu čim največje uspešnosti organiziranega sodelovanja na podlagi pravičnosti in medsebojnega spoštovanja; ta sotrudna pot pa vodi seveda najprej skozi prirodno bližino sorodnih in bratskih plemen.

4. Akademija proglašala veljavnost principa socialne avtonomije (samoodločbe) tudi za notranje življenje posameznih narodov in skupin v zmislu individualne avtonomije. Vse stranke, stanovni in svetovni nazoni, istotako vse osebe v posameznih skupinah, tvorijo v enotnem organizmu naroda (skupine) sotrudne organe s pravico enake svobode, avtonomije in medsebojnega spoštovanja, dokler ne nasprotujejo vitalnim interesom naroda in solidarnega človeštva.

Seve da ne smemo zahtevati in pričakovati od naše akademije tiste popolnosti, ki so jo dosegle druge akademije po večstoletnem razvoju; dalje pa je mišljena akademija kot zasebno, prehodno društvo, ki naj le pripravi tla in ozračje definitivni obliki. Enako je izključen mehmičen posnetek kake tuje akademije, odločevali in sodelovali bodo ob ustanovitvi trije specifični činitelji: 1. novi, demokratični duh časa; 2. specifično slovenske razmere in potrebe; 3. priznana posebnost vsake kulturne organizacije.

Samo o zadnji točki par besed! Kultura je sotrudno rastoča količina s sovisno tradicijo. Kjer so zunanji činitelji posegli v njen delokrog, tam se je tradicija prekinila in večstoletni zastoj je provzročil propad kulture. Vsaka uspešna kulturna ustanova izroči po ustanovnem pravu vrhovno vodstvo dosmrtno izvoljenemu kolegiju, oziroma ustanovnemu odboru. Parlamentarna metoda zastopa in večine je zadnji ostanek iz nedemokratskih časov brutalne, materialne moči, ki preko nasprotuje dušni moči idej in kulture; samo konkretno delo se bo vršilo v strokovnih, avtonomnih razredih z izvoljenim odborom.

Poleg splošnega kulturnega programa bo vodil kulturno delo akademije poseben aktualen, delaven program, kakor ga po razmerah in potrebi časa določi akademski zbor. Vsak delavni program bo veljal do izvršitve in do prihodnjega akademičnega zbora.

Vsled posebnosti slovenskih razmer bo morala sprejeti in prevzeti akademija, vsaj za začetek, nekaj praktičnih, a za kulturni napredek neobhodno potrebnih organizacij, na pr.: 1. bolniško in podporno društvo za svoje bolne in onemogle člane; lastno zdravilišče ob morju in v gorovju; 2. pravno varstvo moralnih in materialnih interesov za žive in po smrti; 3.

imalo posojilnico in hranilnico za svoje člane; organizacija naraščaja in stipendij; 5. pogreb članov, skupna grobnica; 6. skrb za proslavo spomina in postavbo spomenika; 7. podpora vdovam in sirotam članov.

AKADEMIJA IN POLITIKA.

Tisto načelo, ki ga je proglašala merodajna slovenska javnost za razmerje med politiko in gospodarstvom, velja še v večji meri za kulturo. To načelo pravi: Kultura in gospodarstvo naj se razvijata po imanentnih, le njima lastnih principih. Vsako iz drugega delokroga preneseno merilo ovira kulturni in gospodarski napredek. Najškodljivejše pa je merilo strankarske politike, ki zasleduje povsem druge cilje z drugimi sredstvi. Velja torej načelo: Kultura in gospodarstvo sta dve apolitični socialni funkciji!

Gospodarski in kulturni delavec naj torej opusti politiko, tisto strast, ki jo je edino gojila skozi desetletja vsa naša javna zavest, naj kar čez noč odloži tisto železno srajco, ki je takorekoč zrasla z njegovim telesom? Noben psiholog ne more tega zahtevati! Pa tudi ni potrebno, ker razlikujemo več vrst politike, in samo v eni vrsti se ima omejiti — ne odpo-vedati! — kulturni in gospodarski delavec.

Razlikujemo namreč teoretično (znanstveno) in praktično politiko. Praktična politika razpade zopet v dve panogi: 1. velika, zunanja, skupna narodna politika; 2. domača strankarska politika. In gospodarski in kulturni delavec naj se omeji samo v domači strankarski politiki, samo omeji, ker korist in uspešnost kulturnega dela zahteva, da ostane vsak kulturni delavec v najožjem stiku in prijaznosti s svojo politično stranko. Njegova strankarska omejitev bodi deloma pozitivna, deloma negativna. Pozitivna omejitev zahteva: 1. da budi v stranki zmisel za višjo, znanstveno politiko in politično izobrazbo; 2. da dviga stranko v svoji kulturni stroki po skupnem kulturnem programu; 3. voli pošteno za svojo stranko. Negativna omejitev mu narekuje: 1. da principialno opusti vsako aktivno strankarsko in osebno agitacijo, da vpliva vedno blažilo in pomirjevalno na strankarsko strast; da ne nastopi kot aktiven, političen kandidat; 3. da izključi mladino iz strankarskega boja do vstopa v praktično, samostojno življenje; dijaška politična društva naj se razpuste, dijaštvo naj se organizira samo po strokah in športih.

V splošnem sodimo kulturni delavci o domači strankarski politiki, da naj ji služi za zgled strankarstvo velikih, svetovnih demokracij, ne tista zloglasna jugoslovanska razcepilnost na tucat malih strank s tucat zanikarnih dnevnikov. Vlada naj po proporu dve veliki stranki z bistveno istim programom, stranki se postavita v tako razmerje večine in kontrolne opozicije, da si enakomerno sledita v vladi in da se tako izžive in pridejo na vrsto vse narodne sile. Zadnji dogodki dokazujejo, kako uspešen in koristen je ta politični dualizem skupni, narodni politiki. Pa tudi v vsaki veliki stranki sami naj se izpelje ta politični dualizem večine in nadzorovalne opozicije, samo tako se obvaruje stranka stagnacije in korupcije. Voditelji strank naj bodo starejši, na nobeno stran vezani možje z lastnim premoženjem in preskrbljenimi otroki, opravljajo naj brezplačno častni posel vodstva. Ne zavidamo voditeljem njih težavnega in odgovornega mesta, samo želimo jim v vseh strankah, da bi delovala njih avtonomija kot železen nagobčnik vsem hujskačem in intrigantnim kreaturam, ki se v vseh časih in po celem svetu rekrutirajo iz tistega neizčrpnega človeškega tipa, ki se naslaja samo ob zavisti, škandalu in zdražbi.

4. OBRATNA SREDSTVA AKADEMIJE.

Ker nimamo lastne države in kakor v Ameriki munificencij milijardarjev, ki bi z milijoni vzdrževali naše kulturne naprave, priskrbeti si moramo potrebna sredstva iz lastne moči, po principu samopomoči.

In tu je za našo narodno svobodo in kulturo odločilnega pomena, da zavlada takoj v začetku brezobzirna jasnost in dogmatična sigurnost. Vsa velika in merodajna gospodarska podjetja se nahajajo v rokah tujega kapitala. Domači kapitalisti ni! A vendar so brezvestni špekulanti najeli par pisarjev in govorimov, da zmešajo pojme v naši javnosti. Ti špekulanti hočejo z manirami tujega kapitalizma okuziti naš narod in smatrajo sedanjo splošno navdušenost za »briljantno koniunkturo« lastnega dobička. Usodno bi bilo za našo bodočnost, ko bi zapodili skozi ena vrata kapitalistično kugo in jo lahko miselno spustili zopet skozi druga, ker so popleskana v kričeih narodnih barvah. Zasebni špekulanti in agenti prej niso

znali ničesar ustvariti in doseči za narod, zato pa jih tudi sedaj ne bomo pozdravljali s posebnim veseljem. Slovenski kapital je naroden, to se pravi, večino vlog v hranilnicah, zadrugah in bankah tvorijo prihranki malega moža iz srednjega stanu. Bistvo slovenskega kapitala je zadržano, ne individualno, zato pa mora ostati tudi bistvo gospodarskega prometa zadržano. Zadruga je edino veljavna oblika slovenskega gospodarstva. Kapital naj služi narodu, ne narod kapitalu.

To je naša sreča v splošni nesreči: 1. da nimamo lastnega plemstva; 2. da nimamo organiziranega stanu kapitalistov. Tako sta odpadli dve glavni oviri, v boju za narodnosocialno svobodo, dve kolosalni zapreki, ki zavlečeta in otežita notranji boj pri velikih diferenciranih narodih.

Na drugi strani pa smo dolžni popraviti zmoti, kakor da bi bili kratkovidni komunisti in nasprotniki banke sploh. Smo aytarkisti in zahtevamo pravico omejene zasebne lasti, pravico nekega srednjega bogastva, ki ne izključuje socializacije velikih plačilnih, produktivnih in prometnih sredstev. Na svetovnem trgu bodo odločevala banke in naše zadruga se bodo vzdržale tedaj v svetovnem gospodarskem boju, če jih oborožimo z orožjem najmodernejše bančne tehnike. Zadruga nam je torej danes cilj, a banka najuspešnejše sredstvo!

Naša akademija potrebuje predvsem: 1. lastno tiskarno; 2. lastno kulturno, oziroma socialno banko, katere glavni dobiček se porabi za kulturne in socialne, zlasti zdravstvene potrebe ljudstva; 3. lasten dom. Lastna tiskarna ji stoji na razpolago v Učiteljski tiskarni, socialna banka je pripravljena in čaka samo ugodnejšega trenutka.

Največje težave provzročijo akademiji tretja, a najvažnejša zahteva po lastnem monumentalnem, reprezentativnem poslopiju. Ne tiči nam v kosteh zidarska strast (male di pietra), ali dva ozira nam vsiljujeta ideji lastne stavbe: 1. ozir na ljudstvo; 2. ozir na notranjo konsolidacijo akademije. Najsihoteje deluje na ljudsko dušo umetnost arhitektonike. Ljudski instikt je predmeten in dimenzionalen. Impozantna stavba postane nekak višji del zunanjega, objektivnega sveta, nje možočni vtisek se ponavlja nezavedno, zato tem izdatneje, kadar koli greš mimo in ti induktivno pretvarja strukturo duha. Kaj šele, če so te harmonično umetniške in ogromne dimenzije odprte in posvečene ljudstvu!

Tudi notranjo konsolidacijo akademije pospeši skupnost strehe, če stopijo naši kulturni zavodi in društva v najožji kontakt skupnega prostora.

Do lastnega doma pride akademija samo po nerazdružni korelaciji kulture in gospodarstva, temelj domu postavi samo veliko gospodarsko podjetje, ki prevzame stavbne in vzdrževalne stroške. V Ljubljani še nimamo namreč bazarja (Grand Magasin, Warehouse), zadržane prodajalne za manufakturo in špecijsko blago. Pariz je dobil l. 1855 po angleškem vzoru prvi kontinentalni bazar »Loure«, ki ga vzdržuje danes akcijska družba z 22 milijoni kapitala in 5000 uslužbenci. Še večja je v Parizu komanditna družba na akciji »Bon marché«, nadalje »Printemps«, »Bel-le Jardinière«, za špecijsko Feliks Potin. V Berlinu sta ustanovila tak bazar A. Wertheim in H. Tietz, na Dunaju A. Gerngross in St. Esders. Podjetnost naših mladih, kulturno in socialno čutečih trgovcev nam zgradi v Ljubljani veliki bazar s filialo v Trstu, poseben trakt prepusti akademiji ter postavi tako vekostrajen spomenik nerazdružnosti kulture in ekonomije.

D.

Delo slovenskega učiteljstva za narod!

V »Učit. Tovaršu« je bilo čitati mnogo izkazov o prispevkih slovenskega učiteljstva za »Rudeči Križ«, o nabiranju raznih vojnih posojil itd., kar dokazuje, da njegovega vpliva med narodom ni podcenjevati.

Zanimivo, značilno in jako izpodbudno bi bilo čitati podobne letne izkaze, koliko je učiteljstvo nabralo za Ciril-Metodovo družbo, za jugoslovanske otroke sirote, za dijaške kuhinje, za slovenske visokošolce v Pragi, na Dunaju in v Gradcu, za slovensko šolo v Mariboru, za učiteljski konvikti, učiteljski vojni sklad itd. Koliko je nabralo članov za »Slovensko Matico«, »Slov. šolsko Matico« itd. Ti izkazi bi bili merilo zavednosti o naših dolžnostih do naroda.

Učitelju se nudi tekom leta mnogo priložnosti, napeljati ljudski dobrosrčnost na občno korist naroda. Učiteljstvo naj bi vsako leto nabralo, oziroma nabiranje

provzročilo n. pr. v času od 20. VI. do konca VII. za Ciril Metodovo družbo in za Jugoslovanske otroke sirote istotako ob popisu setve ter ob raznih drugih priložnostih.

Bojazen pred sitnim »beračenjem« ni utemeljena, je namišljena, saj ni treba hoditi od hiše do hiše, temveč naj se dela ob ugodnih priložnostih; te naj ne gredo nepazene mimo nas.

Tudi jaz sem se bal mnogo let »beračenja«, dokler mi ni vest očitala, da zamujam dobra dela v prid narodu. Premagal sem namišljeno bojazen, lotil sem se dela. Uspeh me je naravnost presenetil. Spoznal sem, da ima naš dober narod srečo za dobro stvar, treba mu le govoriti v primerni obliki. Poslej mi je v mojo veliko radost mogoče vsako leto nabrati za prej omenjene zavode sicer majhne, a skupno vendar razmeroma znatne vsote po par sto kron.

Izvrstno bi služili narodu letni izkazi posameznih šol v »Učit. Tovaršu«, n. pr. Učiteljstvo šole v je v minulem letu nabralo: 1. Za »Dijaško kuhinjo« v 36 K. 2. Podpornemu društvu za slov. visokošolce v Pragi 23 K. 3. Za družbo sv. Cirila in Metoda 27 K. 4. Za Jugoslovanske otroke sirote 106 K. 5. Za »Slov. Matico« 9 udov à 8 K = 72 K. 6. 3 člane za Slov. šolsko Matico à 4 K = 12 K. 7. Za uč. vojni podporni sklad 10 K. 8. Za uč. konvikti 6 K. Skupaj 316 K. Razun tega ima potom Učit. gospodarske in kreditne zadruge naročeno slovenskih leposlovnih, pedagoških in političnih časopisov za 160 K. Skupaj za kulturo naroda 476 K.

Iz teh izkazov bi se sestavil razvidni izkaz za ves šolski okraj in za posamezne dežele, oziroma za vse pokrajine ob Dravi, Savi in Soči.

Na vsaki šoli podobno, manj ali več. Blagor narodu, če bi imel tako organizirano učiteljstvo! Njegova kultura in zavvednost bi se povspela za več sto % višje.

Začetkom prihodnjega kalendarskega leta pričobim takšen izkaz za učiteljstvo svojega kraja samo zato, da dokazem, da je mogoče tudi v najbolj oddaljenih krajih in v priprostitih razmerah stoniti s podrobnim delom mnogo več za narod, nego si upamo misliti.

V podrobnem delu je velik blagor! Lotimo se torej tega dela, naj najde Jugoslavija največji broj svojih kulturnih delavcev med učiteljstvom.

MARIJA GABRŠČKOVA.

Tovarišica Marija Gabrščkova je bila učiteljica v Metliki. Dne 16. t. m. popoldne se je šla kopat v Kolpo. Zabredla je v globočino in utonila. Brž so prihiteli ljudje in jo potegnili iz vode. Zaman — prepozno! Iz zelenih valov so spravili na solčni dan — mrljica. Umrla je nepričakovano, nenadne smrti, stara komaj 22 let. Meseca maja letos je napravila izpit učne usposobljenosti. Komaj so se cvetočemu, mladosti in upov kipečemu življenju ju odprla skromna vrata v bodočnost, že je ugasilno tako siloma! — Kotika tragika mlade, simpatične slovenske učiteljice! —

Taka smrt je zbudila splošno sočuvstvovanje. Šolska mladina in odrasli so prekrili njen mrtvaški oder s cvetjem, ki ga je pokropila mnogotera solza resničnega žalovanja. Vsi samo jo cenili in spoštovali kot izbornu učiteljico, kot zavedno kolegijko, kot navdušeno Jugoslovanko. Nikogar ni, ki bi se z veseljem očesom ne ozrl na čvrsto, zdravo mladenko, ki je z vedno smehljajočim se licem pogumno in ponosno gledala v bodoči čas. Šolska mladina se je oklepala svoje učiteljice z ljubeznijo, vdanostjo in hvaležnostjo, zakaj vzgojnemu in poučnemu delovanju v šoli se je naša mlada koleginja žrtvovala z vsem ognjem plemenite in inteligentne slovenske kulturne delavke.

Po materi je bila koleginja Gabrščkova Metličanka iz stare in spoštovane rodovine Nemaničeve. Dom njenih staršev pa je stal v Gorici. A besneča vojna je razdeljala ljubo hišico in vso Gabrščkovu rodovino pregnala v Belo Krajino, ki je dala vsem novo domačijo. Mariji pa še za nameček kosček učiteljskega kruhka. Vzlic vsej ubornosti in pravilni sirotnosti materialnega stanja krajskega učiteljstva je bila pokojnica svojih drugih mater in svojim trem sestram glavna opora, njih tolažba v žalosti pregnanstva in njih upanje ob pogledih v bodočnost. Tolažba in upanje sta padli z njo v prezgodnji grob . . .

Kako smo jo vsi radi imeli, o tem je jasno pričal njen pogrebni izprevod. Nabralo se je ljudstva, kakor ga je redko kdaj videti ob takih žalostnih prilikah. Prišla je vsa šolska mladina z učiteljstvom iz mesta in okolice. Krsto so ji